

האמונה בה' במדבר ובארץ ישראל

פרשת השבוע < במדבר > שלח

בחטא המרגלים עם ישראל מתקשה להאמין ביכולתו לנצח במלחמה על הארץ וכיבושה וזאת על אף שהקב"ה מבטיח להם זאת במפורש במדבר. הדברים מגיעים לידי כך שבפחדם ובתלונתם הם מציעים אף לוותר לגמרי על הגאולה וההצלה ולחזור למצרים:

'וַתִּשָּׂא כָּל הָעֵדָה וַיִּתְּנוּ אֶת קוֹלָם וַיִּבְכוּ הָעָם בְּלִילָה הַהוּא: וַיִּלְנוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אֶהְרֹן כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם כָּל הָעֵדָה לֹא מִתְּנוּ בְּאַרְצָךְ מִצְרַיִם אוֹ בַּמִּדְבָּר הַזֶּה לֹא מִתְּנוּ: וְלָמָּה הוֹי מֵבִיא אֶתְנוּ אֶל הָאָרֶץ הַזֹּאת לְנַפְל בְּחָרֶב בְּשִׁינוֹ וְטַפְנוֹ יְהִי לָבֹד הַלּוֹא טוֹב לָנוּ שׁוּב מִצְרָיִם: וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו נַתְּנָה רָאשׁ וְנִשׁוּבָה מִצְרָיִם'

כלב ויהושע מנסים לשנות את דעתם, אך דבריהם נופלים על אוזניים ערלות: 'וַיֹּאמְרוּ כָּל הָעֵדָה לְרָגוּם אֹתָם בְּאֲבָנִים'.

קטנות האמונה של עם ישראל מעוררת פליאה רבה, בייחוד בשלב זה. עם ישראל חווה על בשרו את כל נפלאות יציאת מצרים וקריעת ים סוף רק לפני מעט יותר משנה, ולאחר מכן זכו לגילויי שכינה אדיר במעמד הר סיני ולקירבה מיוחדת וקבועה מצד הקב"ה שדאג להם באופן תמידי 'כאשר ישא האומן את היונק'. ה' הוריד להם מן מן השמים, ומים מן הסלע. הגן עליהם בעמוד הענן והאיר להם את הדרך בעמוד אש. ובנוסף שמר עליהם מכל אויביהם ועזר להם לנצח את כל העומדים בדרכם. האם כל זה לא מספיק בשביל לטעת בליבם אמונה מוחלטת בכוחו של הקב"ה וברצונו לדאוג להם? מדוע כעת, לפני הכניסה לארץ, מביע עם ישראל חוסר אמונה עד כדי כך שעולה בדעתו לשוב מצריימה!?

יחסם של הגויים לעם ישראל

לפני שנבאר את הדברים נעיין בנקודה נוספת בפרשת המרגלים הדורשת הסבר. הקב"ה קוצף על עם ישראל, מעוניין להכותם בדבר ולהקים עם חדש, אך משה רבנו מעביר את רוע הגזרה כשהוא טוען לפני ה':

וְאָמְרוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר שָׁמְעוּ אֶת שְׁמִיעַן לְאֹמֶר: מִבְּלֹתַי יְכַלֵּת ה' לְהַבְיִיא אֶת הָעַם הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָהֶם וַיִּשְׁחָטֵם בַּמִּדְבָּר.

יש לדייק שאין זו תפילה אלא טיעון. משה רבינו איננו נופל לפני הקב"ה בתחנונים שירחם על עמו החוטא, אלא טוען לפניו טיעון שמצדיק לא לכלות את עם ישראל אלא להשאירם: וְאָמְרוּ הַגּוֹיִם... מִבְּלֹתַי יְכַלֵּת... וַיִּשְׁחָטֵם בַּמִּדְבָּר, יש להבין מהי לב הטענה של משה שבגינה אכן מבטל הקב"ה את הגזרה וסולח לעם ישראל. מדוע דעתם של העמים חשובה כל כך, הלא לכאורה הם ממילא אינם מאמינים בה'?

כמו כן, התמיהה שהעלינו ביחס לעם ישראל מתעוררת גם ביחס לגויים. אמנם הגויים לא חוו את כוחו של הקב"ה בצורה קרובה כפי שחווה אותה עם ישראל, אך ניסי יציאת מצריים ושנות המדבר התפרסמו בעולם כולו וכפי שמעידה התורה שְׁמָעוּ עַמִּים יְרֻזּוּן חֵיל אַחֲזוּ יִשְׁבִי פְלִשְׁתִּי. אִזּוּ נִבְהָלוּ אֱלֹפֵי אֲדוּם אֵילֵי מוֹאָב יִאֲחַזְמוּ רֶעֶד נִמְגּוּ פֶלַי יִשְׁבִי כְנָעוֹי (שמות טו, יד) מדוע אם כן יפרשו הגויים את מיתתם של עם ישראל בפתחה של ארץ ישראל כחוסר יכולת של הקב"ה?

הנהגת הטבע בארץ ישראל

העובדה שעם ישראל אינם מאמינים ביכולת של ה' להכניסם לארץ ישראל וטענת משה שגם הגויים יכולים לפקפק ביכולת זו, מלמדת שהכניסה לארץ וכיבושה היא אירוע ייחודי השונה באופן משמעותי מכל מה שאירע עד כה, עד כדי שאין להקיש מהניסים הגדולים שהתרחשו במדבר, לכניסה לארץ. צריכים אנו אפוא לעמוד על שורשה של ייחודיות זו וכך נוכל להבין את שאירע בפרשת המרגלים ואת תפילתו של משה רבינו. נראה ששורש העניין נעוץ בשינוי המתרחש בהנהגת הקב"ה ביחס לעם ישראל עם הכניסה לארץ. ביציאת מצרים ובכל שנות המדבר היחסים בין עם ישראל והקב"ה היו ישירים וגלויים ולכן היו מעל ומעבר לגדרי הטבע; עם ישראל אוכל ושותר ישירות מידי של הקב"ה וחווה ניסים גלויים מדי יום וכמו כן נענש באופן מידי על חטאיו. כשהקשר מתקיים באופן זה משול עם ישראל לילד קטן הסמוך לגמרי על שולחן אביו והוא משגיח עליו ודואג לכל מחסורו.

אך בארץ ישראל הדברים אמורים להשתנות, עם ישראל נדרש להתבגר, לקום על רגליו ולנהל בעצמו את חייו הלאומיים מבחינה גשמית ורוחנית. אמנם, גם בארץ ישראל הקב"ה משגיח ודואג לעם ישראל אך באופן נסתר וטבעי, וזאת כדי לאפשר להם לכונן בעצמם ובבחירתם את חייהם באופן מיטבי על פי חוקי התורה. שינוי זה מתחיל כבר בסמוך לכניסה לארץ כאשר המן מפסיק לרדת כפי שמתואר ביהושע וַיִּשְׁפֹּת הַמָּן מִמִּקְרַת בְּאֶקְלָם מִעֵבֹר הָאָרֶץ וְלֹא הָיָה עוֹד לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל מוֹי' (יהושע ה, יב).

עם ישראל מבין אפוא שגם המלחמה על ארץ ישראל תתרחש באופן יותר טבעי וכפי שאכן התקיימו רוב המלחמות בארץ ישראל [1], והם יידרשו ללחום במלחמות אלו על כל המשתמע מכך. הבנה זו גורמת להם לחשוש ולפיק ברכיים וכאשר הם מקבלים את המידע מהמרגלים על חוזקם של העמים היושבים בארץ ישראל הם מגיעים למסקנה ההגיונית כי אין ביכולתם לעשות זאת. הם לא מפקפקים ביכולת של ה' להכריע את כל העמים שבארץ ישראל, להטיל עליהם מכת ברד או לשלח בהם ערוב וחיות רעות. אך הם מבינים כעת

שלא כך יתרחש כיבוש הארץ. לצורך הטלת מכות וסילוק הגויים שבארץ באופן ניסי לא נדרש לשלוח מרגלים, מרגלים נועדו על מנת לתכנן מלחמה [וכפי שבאי הארץ עשו מספר פעמים], הם יודעים שה' לא יעזוב אותם במלחמה זו ונצחונם מובטח, אך זה דורש מהם לפעול בדרך הטבע לעמוד באומץ כנגד האומות שבארץ, להילחם במלחמה טבעית ולהאמין שבתוך המרחב הטבעי של המלחמה תופיע ידו הנעלמת של הקב"ה ותסייע להם [2], זוהי איננה דרישה פשוטה, בוודאי עבור מי שלא נדרשו עד כה לכל מלחמה ומאמץ מצידם כאשר ראו כי כל תהליך ההכנעה של מצרים נעשה בתהליך ניסי, כעת נדרשים הם לממש את התפיסה והאמונה ביכולת של ה' לפעול בעולם גם בתוך מרחב הפעילות הגשמית ובזה עם ישראל התקשו.

חטא המרגלים

החשש של עם ישראל מוכן בהחלט ובכל אופן בדכריהם ובגילויי הפחד שלהם הם חוטאים בחטא עמוק. חטאם אינו חוסר האמונה ביכולתו של הקב"ה בו הם מאמינים, אלא דווקא התלות המוגזמת אותה הם מפגינים בניסים ובהשגחתו הגלויה של הקב"ה. בכך הם חוטאים לתכלית המרכזית של יציאת מצרים והקמתו של עם ישראל שנוצר כדי לממש את דרך ה' ותורתו בעולם המעשה ובחיים הטבעיים הפשוטים. תכלית זו כרוכה בהכרח בצמצום של הניסים הגלויים ובהנהגה נסתרת יותר מצידו של הקב"ה. יציאת מצרים והמסע במדבר כונו כולם להכין את עם ישראל לקראת מטרה מרכזית זו וברגע האמת עם ישראל לא היה מוכן לקחת אחריות ולקבל על עצמו את המשימה ומעדיף אפילו לחזור למצרים ולוותר על הכל. משול הדבר לילד קטן שלאחר שנות חינוכו בבית הוריו מסרב להתבגר ולצאת מהבית אל החיים על אתגריהם ומעדיף במקום זאת להיאחז בבית הוריו שם ימשיך לחיות באופן חסר אחריות לחלוטין.

הקב"ה כועס על עם ישראל ורוצה להשמיד אותם:

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה עַד אֲנִי וְנֹאצְנֵי הָעָם הַזֶּה וְעַד אֲנִי לֹא יֶאֱמִינוּ בִּי בְּכָל הָאֲתוֹת אֲשֶׁר עֲשִׂיתִי בְּקִרְבּוֹ: אֲכַנּוּ בַדְבָר וְאֹרְשָׁנוּ וְאֶעֱשֶׂה אֶתְּךָ לְגוֹי גָדוֹל וְעַצוֹם מִמֶּנּוּ:

אין מדובר רק בעונש אלא שברגע הזה מתגלה לכאורה שכל אירועי יציאת מצרים ושנות הנדודים במדבר לא נשאו פרי במובן זה שעם ישראל לא התפתח ולא הצליח להכין את עצמו כדי לשאת את הבשורה הגדולה לה יועד. והסיבה לכך היא דווקא העובדה שהם נחשפו לכל ניסי יציאת מצרים שהרגילה אותם כי אינם צריכים לפעול בעצמם והכל צריך להתבצע בצורה ניסית, ולכן הקב"ה מציע למשה להקים עם אחר שלא חווה את אירועי יציאת מצרים והוא אשר יוכל לממש את תכליתה של יציאת מצרים.

ושמעו מצרים

על אף שמשה רבינו מבין את הסיבה לכך שה' רוצה לכלות חלילה את עם ישראל הוא מפציר בקב"ה שלא לעשות זאת כיון שעמי העולם יפרשו זאת כחוסר יכולת של הקב"ה להכניסם לארץ. יש לדייק בלשונו של משה שכאשר הוא פונה לה' הוא מזכיר את כל ניסי המדבר:

וַיֹּאמְרוּ אֶל יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַזֹּאת שְׁמְעוּ כִּי אֲתָה ה' בְּקִרְבֵּי הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר עֵין בְּעֵין נִרְאָה אֲתָה ה' וְעַנְנְךָ עִמָּד עֲלֵהֶם וּבְעַמֻּד עָנָן אֲתָה הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם וּבְעַמּוּד אֵשׁ לַיְלָה: וְהַמֶּתָה אֶת הָעָם הַזֶּה כְּאִישׁ אֶחָד וְאָמְרוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר שְׁמְעוּ אֶת שְׁמֶעְךָ לֵאמֹר: מִבְּלִתִּי יִכְלֹת ה' לְהַבְיֵא אֶת הָעָם הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָהֶם וַיִּשְׁחָטֵם בַּמִּדְבָּר.

לכאורה אם משה בא לטעון שהעמים לא יאמינו ביכולת של הקב"ה מדוע הוא שם בפיהם את הידיעה בדבר כל ניסי המדבר. לכאורה ידיעתם את הניסים הגדולים מחלישה את טענתו?

נראה אפוא שמסקנתם של הגויים קשורה אף היא ליחסים בין הנהגת הנס להנהגת הטבע האמורה לשרור בארץ ישראל. הגויים שיראו שעם ישראל לא נכנס בסופו של דבר לארץ ומת בפתחה יסיקו שהקב"ה הוא "אלוהי הניסים", כלומר, כאשר הקב"ה נוכח בעוצמה ובאופן ישיר הוא משפיע על העולם ורצונו מתממש אך כאשר הוא "מסתתר" והעולם מונהג בדרך הטבע אין לו יכולת להשפיע על העולם ולנהל אותו, מסקנה זו עולה דווקא מתוך הרושם הכביר שעשו ניסי המדבר על אומות העולם. ובמובן זה דומה אופן המחשבה של האומות לזה של בני ישראל שגם הם מתקשים לראות כיצד ישאר הקב"ה נוכח בתוכם בארץ ישראל כאשר לא ישגיח ולא יתערב בטבע באופן ישיר כפי שעשה זאת במדבר.

בטענה זו בדבר מסקנתם של אומות העולם מביא משה רבינו לפני הקב"ה את נזקקותם ותלותם של עם ישראל להנהגת הנס ובכך מעורר את רחמיו עליהם. ובמובן זה יש לדיון בין משה לקב"ה על גורל עם ישראל רובד גלוי ורובד סמוי. באופן פשוט משה טוען כלפי הקב"ה שכבוד ה' יפגע, אך באופן עמוק יותר ע"י טענה זו הוא מביא לפני ה' את תלותם העמוקה של עם ישראל בו ואומר לקב"ה שהסיבה לחטא המרגלים איננה כפירה בו ובכוחו אלא היא דווקא האמונה המוחלטת שלהם בו ובחסדיו והצורך העמוק שלהם בנוכחותו הישירה. על כן משה מבקש מה' שיפעל ב"ג מידות של רחמים [3] ויסלח לבני ישראל לפני משורת הדין והקב"ה נענה:

וַיֹּאמֶר ה' סַלַחְתִּי כְּדַבַּרְךָ: וְאֹלָם חִי אֲנִי וְיִמְלֵא כְבוֹד ה' אֶת כָּל הָאָרֶץ: כִּי כָל הָאֲנָשִׁים הָרְאִים אֶת כְּבוֹדִי וְאֶת אֹתוֹתַי אֲשֶׁר עָשִׂיתִי בְּמִצְרַיִם וּבְמִדְבַר וַיִּנְסוּ אֹתִי זֶה עָשָׂר פְּעָמִים וְלֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹלִי: אִם יֵרְאוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָם.

הקב"ה מתרצה שלא לכלות כעת את בני ישראל בבת אחת, אך נשבע כי אותם אלה שראו את ניסי מצרים לא יכנסו אל הארץ. המעייין בפסוקים יראה בברור כי אין מדובר בעונש שכן במפורש נאמר קודם לכן כי ה' אומר למשה 'סלחתי כדברך' וכי אם הייתה סליחה מדוע עדיין מוטל עליהם עונש. אלא, כפי שביארנו, מי שראה מול עיניו את הניסים הגדולים של תהליך היציאה ממצרים יתקשה להחדיר לתודעתו את נוכחות ה' בתוך מרחב הטבע ולשם כך צריך לקום דור חדש שלא היה נוכח בתהליך הניסי והוא אשר יוכל לרשת את הארץ.

פרשת המרגלים מלמדת אותנו יסוד חשוב ששייך לענייני היומיום הן במובן האישי והן במובן הציבורי. כאנשים יראי שמים ומבקשי ה' אנו חפצים מטבע הדברים בקירבת ה' כמה שיותר ומצפים ומתפללים ליום שתגלה מלכותו עלינו. אך מפרשת המרגלים אנו למדים שיש להבחין בין בקשת קירבת ה' במובן חיובי וטוב, לבין בקשה לקירבת ה' שיסודה ברצון ילדותי להסיר אחריות מאתגרי החיים ובכריחה מהתמודדות עם שאלות החיים הארציים והפשוטים. כפי שלמדנו מהפרשה התגלות של הקב"ה איננה מבשרת על מציאות חדשה מעין גן עדן שבו האדם לא נדרש למאומה ופנוי לעסוק רק בעניינים רוחניים שברומו של עולם, אלא להפך, הקב"ה דורש מאיתנו לגדול ע"י הניסים ולבסוף להיות מסוגלים לקחת אחריות ולנהל בעצמנו את כל רבדי החיים לאור התורה ומצוותיה.

[1] למעט כיבוש יריחו, שהייתה מיד בכניסתם לארץ שבה נפלו חומות העיר באופן ניסי. בביאורנו על נביא יהושע (הנמצא בעריכה) ביארנו כי מלחמת יריחו מבטאת בכל מעשיה את המעבר מתהליך ניסי באופן מוחלט לתהליך גשמי, החומות אכן נפלו באופן ניסי אך בשונה ממכות מצרים נדרשה מעורבות גדולה יותר של העם בהקפת החומות ובתקיעה בשופר ועוד וכך עם ישראל למד לחוש את העזרה של הקב"ה תוך כדי השתתפות מסויימת בפעולה, כך יוכלו להבין בהמשך במלחמות שיעשו בעצמם, כי הקב"ה הוא הנותן להם כח לעשות חיל.

[2] את הניגודיות שבין הדרכים בהנהגת ה' את ישראל בתקופת המדבר ובתקופת כיבוש הארץ ניתן לראות בבירור בהבדלים שבין מלחמת עמלק למלחמת העי [המלחמה הטבעית הראשונה של עם ישראל בכיבוש הארץ], במלחמת עמלק משה אינו משתתף במלחמה הוא עולה אל ראש הגבעה, 'וכאשר ירים משה את ידו וגבר ישראל'. גם במלחמת העי מבטיח ה' את נצחונם של ישראל על העי ומצווה את יהושע לנטות את ידו אל העי 'ויאמר ה' אל יהושע נטה בכידון אשר בידך אל העי כי בידך אתננה ויט יהושע בכידון אשר בידו אל העיר. אך ההבדל הוא ברור, יהושע לא ניצב בראש ההר כמשה, יהושע מתכנן מארב מתוחכם לצבא העי, לן עם הלוחמים במארב, ומשתתף בעצמו בקרב. בידו של יהושע אין מטה המשמש להליכה כבידיו של משה אלא כלי מלחמה – כידון. הטית הכידון של יהושע מסמלת את העזרה ממרום אך היא משמשת גם כסימן לאורב לצאת ממקום מסתרו ולהכניע את האויב.

[3] ראה מאמרנו על י"ג מידות של רחמים, יפורסם בע"ה בקובץ המאמרים על עניני תפילה.